

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

DÉDATYA

(Szigeti Zrínyi Miklós ábrázolásának dantei apparátusa a *Szigeti veszedelemben*)

2008-ban ünnepeltük Zrínyi Miklós, a szigetvári hős születésének 500. évfordulóját. A szigeti Zrínyi nagyszámú kiadott latin, magyar, német és horvát levelét történelmi dokumentumként kezelték, retorikailag sosem vizsgálták; Csehországban, Jindřichův Hradecben őrzött német nyelvű, utolsó feleségéhez (akkor még csak jegyeséhez) írott – Margalits Ede által érdekesnek nevezett – udvarló, illetve szerelmes leveleit ki sem adták. Író tehát nem lehetett, mégis a magyar irodalom egyik központi hősévé emelkedett dédunokája jóvoltából.

Van a *Zrínyiásznak* egy rejtelmes sora, amelyen még – tudomásom szerint – nem gondolkodtak el az olvasók. Ráadásul ez az eposz utolsó éneke utolsó számozott strófiájának, a 108.-nak az utolsó sora; idézzük az egész strófát:

És minden angyal visz magával egy lelket,
Isten eleiben így viszik ezeket.
Egész angyali kar szép musikát kezdett,
És nékem meghagyák, szómnak tegyek véget.

(*Szigeti veszedelem* XV, 108.)

Az angyalok – szerintem – csak úgy hallgathatták el a költőt, ha ő maga is ott volt a szigeti hősök apoteózisánál! Tehát oly módon vett részt a jelenetben, mint Dante, túlvilági utazásakor.

Ki engedhette ezt meg neki?! Az, aki Szent Lucia és Beatrice kérésére leküldte az életútja felén eltévedt költőért Vergiliust. Vagyis Szűz Mária. De hiszen éppen őtöle kérte a múzsa helyett Zrínyi a segítséget, fel is keltve ezzel a mindig figyelmes Arany csodálatát, aki megdicsérte azért, hogy a csillagkoszorús égi hölgyet a Tassónál talált égi műzsából Máriává változtatta, és egyértelműen fenségesebb invokációt tudott így eposza élére illeszteni, mint a fenségből hamar a kellemesség esztétikai minőségébe lecsúszott Tasso.

Te, ki szűz anya vagy, és szülted Uradat,
Az ki örökkén volt, s imádod fiadat
Ugy, mint Istenedet és nagy monárchádat;
Szentséges királyné, hívom irgalmadat!

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
200; . CZ XXX évfolyam 6. szám

Adj pennámnak erőt, ugy irhassak, mint volt,
Arrol, ki fiad szent nevéért bátran holt,
Megvetvén világot, kiben sok java volt;
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.

(*Szigeti veszedelem* I, 4–5.)

Szent Bernát a *Paradicsom* utolsó énekének elején szintén ezen a sűrű szövésű, dogmatikus igazságokat hordozó nyelven szólítja meg Máriát és kéri segítségét Dante, a költő számára, hogy az láthassa a legfőbb valót, azaz az Istent, és hogy elméje és memóriája ne rendüljön meg, hogy visszatérése után meg is tudja örökíteni azt, amit látott:

Óh, szűz Anyánk, leánya ten Fiadnak,
teremtményeknél nagyobb és szerényebb,
ős célja az örök határozatnak:
természetünket a te tiszta lényed
megnemesíté, úgy, hogy a Teremtő
teremtmenyé lett benned, s szent erényed
méhedben felgyújtá a tisztelendő
szerelmet, melynek örök melegébül
a Béke e Virága volt kelendő.

[...]

S én, mert soha még vágyam így nem égett
magamért sem, küldöm imámat érte,
kérvén, ne vesd meg e szegény igéket,
s mely halandó voltából őt kísérte,
oszlasd a felhőt szent imáddal szerte,
hogy lássa a legfőbb Jót, mint remélte!
S még arra kérlek, nagy Királynő, mert te
mindent tehetsz: hogy ily látás után is
maradjon épen magas vágyu lelke.
Győzzön hatalmad emberi voltán is!
Lásd, Beatrice érte mennyi szenttel
könyörög – és velük az én imám is!

(*Paradicsom* XXXIII, 1–9, 28–39.)

(Nagyon tanulságos Dante mariológiája szempontjából, amely mutatis mutandis Zrínyire is áll, Erich Auerbach tanulmánya a Mária-eulógium nyelvi, irodalmi és kultikus előzményeiről.)

Mária nyilván megadta a kért kegyet Zrínyinek, hiszen rögtön a segélykérés után a menny csarnokában, Istennél folytatódik az eposz. Tehát tulajdonképpen ez a látomás tart egészen a szigeti Zrínyi és vitézei mennybeviteléig, és az angyalok azt tiltják meg a költőnek, hogy leírja az ezután következő nagy mennyei ünnepséget.

Dante a *Paradicsom* XIV. énekében átkerül az ötödik égkörbe, a Mars egébe, és ott meglát egy hatalmas görög keresztet a mennybolton, amely két egymást keresztező, csillagszerűen izzó fényszalagból áll. (A szalagok olyan csillag formájú lelkekből állnak, akik keresztény hitükért haltak hősi halált. Egyébként a csillagászatban kereszttel szokták jelölni a Mars bolygót, Dante pedig a csillogó látomás közepébe még Krisztus elváltozott arcát is beépíti.) A XV. ének elején e jelből hirtelen kiválik egy csillag, legördül a kereszt lábához és megszólítja a költőt. Kiderül, hogy ez nem egyéb, mint Cacciaguida, a költő dédatyja! Aki egyébként a muzulmánok ellen harcolva halt meg a Szentföldön, III. Konrád császár seregében, kereszties vitézként. Ennek az éneknek a végén mutatkozik be:

Szolgáltam Konrád császár seregében,
kinek, hogy karddal övemet csatolja,
kegyét számomra kinyeré az érdem.
Vele harcoltam, Keletig hatolva,
a korcs hit ellen, melynek népe máig
pápa bűnéből jussotok' bitolja.
Itt oldozott föl engem a halál; itt
ölt ki e csúf nép a csalárd világból,
melynek szerelme vesztetekre válik:
s Békémbe szálltam e vértanuságból.

(*Paradicsom* XV, 139–148.)

Vagyis: mint Krisztusért meghalt vértanú, azonnal a mennybe szállt. Zrínyi, a költő külön alkalmazza dédatyja ábrázolására a csillagot, és külön a sátán hadának legyőzésére küldött mennyei seregek jelvényéül a feszületet, amely a sötét égben világlik, tehát nyilvánvalóan csillagokból áll.

Ihon jün Zrininek ragyagó csillaga,
Ihon mozdulhatatlan tramontanája,

(*Szigeti veszedelem* XIV, 1, 1–2.)

Gábrriel magával azért egy sereget
Elvive gyors szárnyon, s jelül egy keresztet.
Fénylik vala az ég, merre röptetését
Tartja az szép sereg, az ő sietését.

(*Szigeti veszedelem* XV, 34.)

Cacciaguida az egész *Paradicsom* közepét foglalja el, szerkezetileg a XV–XVI–XVII. éneket. Dédunokája elé idézi a régi Firenzét. Azt a hazát, amely szerény volt, erkölcsös és erős. Amely csüggött a városalapító mondákon, ahol mindenki tudta, hogy a haza földjében fog nyugodni, ahol szenzáció számba ment egy erkölcstelen nő vagy egy csaló

politikus – mint ahogy Dante korában már a tiszta nő és a tisztességes politikus vált fehér hollóvá. Az újabb Dante-elemzők az egész beállításnak és az ősi Firenze egész mítoszának sokkal inkább epikus és heroikus jellegét dicsérik, mint a korábban is nagyra becsült lírikust és idillikust. Mindenesetre Dante költői öntudatának megszilárdulásában is igen fontos szerepet játszik Cacciaguida jóslata, hiszen a dédtyja előre jelzi neki száműzetését és örökös bujdosását, egyúttal azonban megígéri az újbóli találkozást, hiszen – üdvözültként ő már Isten elméjében olvasva – tudja azt is, hogy majd még egyszer, végleg is megnyílik dédunokája előtt a menny kapuja. Végül pedig Dante biztatást kap arra is, hogy semmit se hallgasson el abból, amit látott, és adja hírül, vagyis írja meg visszatérése után, még akkor is, ha ezzel sok hatalmas bűnös gyűlöletét is magára vonhatja.

Zrínyi tehát műzsájának, Szűz Máriának közbenjárására túlvilági látomás részesévé vált. Ezt csak megerősíti, illetve pontosítja, ha visszatérünk a XIV. ének előbb idézni kezdett részéhez:

Bán cselekedetét az én kezem írja,
Mellyet Isten lölke elmémbe befújta.

Nem távozik annak veszélyre hajója,
Melynek ez csillaghoz tart okos kormányja;
Hüvség, vitézség ennek calamitája,
Az mely ez csillagot veszteni nem hagyja.

(*Szigeti veszedelem* XIV, 1, 3–2, 4.)

Tehát Zrínyi írnok, akinek a Szentlélek diktál. A legtipikusabb dantei alaphelyzet. Kelemen János például első, Dantéről szóló, 1999-ben megjelent könyvének ezt a címet is adta: *A Szentlélek poétája*. Mint Charles K. Singletontól tudjuk: az *Isteni színjáték* alapfikciója az, hogy nem fikció, hanem utánozza a Szentírást azzal, hogy allegorikusan alkalmazkodik hozzá, illetve azzal, hogy Isten másik nagy könyvét, a Természetet olvasa szimbolikusan, azaz teljes realizmussal. Jelenleg elég annyit figyelembe vennünk, hogy Zrínyi is szerepelteti a mennyben a zsidó poétát, azaz Dávid királyt, akinek ihlettségéről Dante így ír, a Sast beszélgetvén:

Az, ki pupillám közepébe' csillog,
vult, aki a Frigyládát helybe helyből
vitte, a Szentlélek-sugallta dalnok.
Dalának itt igaz értéke eldőlt:
mert itt minden dal akként kapja díját,
amint a szív az, honnan zengve feltör.

(*Paradicsom* XX, 37–42.)

A Szentírásból elég a következő helyekre utalni, arra nézvést, hogy a szent szöveg valószínű szerzője maga Isten: 2Pt 1,20; 2Tim 3,16; Jel 1,11, 19; 2,1, 8, 12, 18. Ami pedig

a Sarkcsillagot és az iránytűt illeti, azaz a Tramontanát és a calamitát, itt – mondhatni – Zrínyi, mikor dédatyja csillagát teszi meg sarkcsillagnak, amely felé vezeteti hajóját a hűség és vitézség iránytűje, alkotó módon keresztényiesíti vissza mitológiáiból Danténak egy helyét, amely így szól:

Senkise szállt még más e vízre, mint én;
Minerva küld szelet, múzsák mutatnak
Göncölt, s Phoebus hajt, a rudat feszítvén.

(*Paradicsom* II, 7–9.)

(Nagyon érdekes, hogy a legkorábbi kommentátorok egyike, a költő fia, Piero di Dante, az atyja szövegében szereplő kifejezéseket calamitának és tramontanának fordítja latinra; a további vizsgálatok során megállapítandó, hogy Zrínyi mit használt fel esetleg 1596-os velencei Dante-kiadásának Landinótól és Vellutellótól származó jegyzeteiből.)

Összegezve tehát: Zrínyi a Szűzanyától kér segítséget ahhoz, hogy feltárhassa költeményében a valót, vagyis az igazat és a benne rejlő üzenetet dédatyjáról, a szigeti Zrínyiről, akinek nemcsak mártírhalálában, hanem üdvözülésében is biztos.

Adj pennámnak erőt, úgy irhassak, mint volt,
Arrol, ki fiad szent nevéjért bátran holt,
Megvetvén világot, kibén sok java volt;
Kíért él szent lelke, ha teste meg is holt.

Engedd meg, hogy neve, mely mast is köztünk él,
Bűvüljön jó hire, valahól nap jár-kél,
Lássák pogány ebek; az ki Istentől fél,
Soha meg nem halhat, hanem örökkön él.

(*Szigeti veszedelem* I, 5–6.)

A kért segítséget megkapja, maga a Szentlélek diktál neki, a földi eseményeken kívül tanúja lehet Isten mennyei haragjának, a fúria pokolbeli indításának, a háromszor lehajló feszület csodájának stb., és látomását az angyalok csak dédatyja mennybevittele után végeztetik be. A dédatyja csillagformában – Dante szisztémája szerint az ötödik égből, a Mars egén – úgy jelenik meg neki, mint Cacciaguida a maga dédunokájának, Danténak. Zrínyi, a költő viszont, aki a feszületet központi szimbólumként használja, amely végigvonul az eposzon, nem a megboldogult össel, hanem magával a keresztben függő Krisztussal jósoltat. Dante is atyjának hívja azt, mint Zrínyi a maga őst. A firenzei kereszties lovag ugyanúgy egy hősi és erkölcsös kor tanúja, mint ahogyan az idealizált Szigetvár szemben áll a jelen romlott Magyarországgal. (Hogy Zrínyi és vitézei ideális, bizonyos szempontból utópisztikus kistársadalom modelljét képezik: ez Klaniczay Tibor éles elméjű felismerése.) Véleményem szerint Zrínyi, a költő saját Krisztus-követő, bizonyos értelemben messianisztikus magatartására ugyanúgy rávetül ez a jóslat, illetve

a dédatyja üdvözülése, mint ahogyan Dante egyik legnagyobb szakértője, Giorgio Petrocchi pontosan a Cacciaguida-jelenet kapcsán vonja le a következő tanulságot: „Többé nem az Agár és nem is az Égi Küldött, hanem ő maga Dante lesz az, aki – *Színjátékának* üzenete segítségével – hirdetni fogja a világnak a megváltás és a megújulás ígét.”

A XV. ének utolsó számozott versszaka után dőlt betűkkel álló, számozatlan, redundáns, mert ötsoros strófa egyrészt visszautal a rézmetszetű címlapra, amelynek ZRINI MIKLÓS feliratrészlete a vitorlán jelenti a mártírt és jelenti a mártír vérével aláírt ajánlólevél révén az Isten kegyelmébe ajánlott dédunokát, a költőt is. Aki az eposz lezárása után ideiglenesen újra a szerelem rabja lesz, és csak felesége halála után, az alvilágban siránkozva találkozik újra az epigrammák szellem formájában megjelenő hőseivel: a honfoglaló ősatyával és méltatlan öccsével, majd a pogány Attilát Szent István helyett ebben a szerkezetben helyettesítő dédatyával és azon szigeti vitézekkel, akik hűségükkel és hősiességükkel kiérdemelték a mennyei és a költői halhatatlanságot. (Az először megszólaló szigeti Zrínyi Miklós hősi halála és az Isten által neki juttatott szerep függvényében egyrészt Radivoj és Juranics, másrészt Farkasics a hadi és a békés halál értékét képviselik, nem csupán a mártírium, hanem a költői hírnév szempontjából is; Deli Vidnek még külön mennyei garanciája is van, amint ezt jelzi az ő halálának a XIV. ének végén található leírása után beiktatott, dőlt betűs strófa is. Szó sincs tehát Zrínyi költői szándékát tekintve csonka, csak félig-meddig elkészült király- és hősepigramma-sorozat-ról.) Ezek után fordulhat a költő újra a teljes megkomponált kötetben immár harmadszor feltűnő feszülethez, ismerheti fel benne a saját maga és minden ember üdvösségét hordozó kegyelem egyetlen forrását, és csak ez után a könyörgés után állapíthatja meg ujjongva, hogy költőként halhatatlant alkotott, emberként üdvözülhet, magyarként haláláig követi dédatyja példáját.

Emlékezzünk barátunkra, Melczer Tiborra is, aki váratlanul, egy Zrínyivel is foglalkozó konferencia közben halt meg hirtelen; Gyulai Pál egy futó megjegyzése és Bán Imre egy óvatosan előterjesztett feltevése után ő volt az, aki 1979-ben elsőként próbálta erőteljesen megtalálni Dante nyomait Zrínyiben. Mindenesetre úgy hiszem, hogy most már bizvást felülbírálnak Kaposi József ítéletét, aki csak sajnálkozni tudott azon, hogy Zrínyire egyáltalán nem hatott Dante.

Talán ha egy kicsit tágabb összefüggésbe helyezzük a *Syrena*-kötet címképét, akkor felfedezhetjük a rokonságot Zrínyi hajója és Dantéé között:

Óh, ti, kik apró csónakokban ültök,
s figyelni vágyva édes énekekre
hajóm után, mely zengve száll, röptök
jobb lesz, ha visszatértek révetekbe!

(*Paradicsom* II, 1–4.)

Egy nagy olasz Dante-kutató, Raffaello Morghen meghökkent a zengve szálló hajó mérész képen, mondván, hogy Dante itt mintha a 17. századba tévedne. Bizvást hihetjük, hogy a 17. századi Zrínyi viszont nem tévedésből, hanem a legtudatosabban nyúlt Dantéhoz...